

Overdenking Zondag 10 oktober 2021
Thema: Sweelinck 400 jaar

Voorganger: Koen Holtzapffel

Gemeente, Dat we ons vandaag verdiepen in Jan Pieterszoon Sweelinck en zijn muziek heeft natuurlijk te maken met zijn 400ste sterfdag, om precies te zijn op 16 oktober 1621. Maar dat alleen rechtvaardigt die aandacht nog niet.

Sweelinck was dan ook niet zomaar een organist en componist, hij was wellicht de belangrijkste die Nederland ooit heeft voortgebracht. Daarom ook prijkt Sweelinck op onze orgelkast, onze orgel-eregalerij.

Als enige Nederlander te midden van belangrijke contribuanten aan de protestantse kerkmuziek: te weten Luther, Bach, Händel en Mendelssohn Bartholdy. Hoe aardig is het om van iemand die je elke zondag aanstaart nu ook muziek te horen.

Ik zeg kort iets over Sweelincks leven. Wie daar meer over wil weten moet vooral het voortreffelijke boek van Pieter Dirksen lezen: Sweelinck, de Orpheus van Amsterdam. Ik heb daar dankbaar uit geput want (ook) mijn kennis van Sweelinck was niet heel groot... Daarna speelt onze organist Jos van der Kooy een stuk van Sweelinck, dan deel twee van de overweging, o.a over psalmen.

Nu eerst over zijn leven. Sweelinck leefde van 1561-1621, werd geboren in Deventer, maar bracht het grootste deel van zijn leven door in Amsterdam. Amsterdam was ook toen een roerige stad en Sweelincks jeugd aldaar was bepaald niet idyllisch. Armoede en onrust teisterden de stad, de tachtigjarige oorlog, de economische stagnatie en later ook de godsdienstige twisten.

Sweelinck komt uit een familie van organisten en in 1577 wordt hij, in navolging van zijn vader, als 16-jarige aangesteld als organist in de Oude Kerk. Eerst is dat nog in een katholieke Oude Kerk, als liturgisch organist, later is dat in protestantse setting als stadsorganist. Want hoe anders werd de situatie voor organisten met de komst van de Reformatie. Het gebruik van het orgel als relict van katholiek ritueel werd tijdens de godsdienstoefening verboden. Alleen het onbegeleid zingen van psalmen was toegestaan. Hoe zou dat geklonken hebben? De calvinistische scherpstrijpers wilden de orgels zelfs uit de kerken verwijderen. Maar dat werd het stadsbestuur, eigenaar van kerkgebouwen en vaak gloednieuwe orgels, toch te gortig. Zonde van de kapitaalvernietiging. Bovendien: Een kerk zonder orgel is toch eigenlijk een kerk zonder ziel. Zo bleven de orgels gelukkig gespaard en de organisten werden stadsorganist, in dienst van de stad. Een echt Hollands compromis, met als consequentie dat onze beroemdste organist nauwelijks tijdens kerkdiensten heeft gespeeld.

Stadsorganisten kregen een semi-liturgische en representatieve functie. Ze speelden voor en na de diensten, vooral Geneefse psalmmelodieën, waarmee het kerkvolk nog vertrouwd moest raken. En ook regelmatige openbare orgelbespelingen hoorden erbij.

Wellicht dat Sweelinck mede daardoor kon werken aan een enorm repertoire en een groot orgelleraar werd. Niet alleen toonzette hij de 150 psalmen in vier psalmboeken, naar het voorbeeld van het Geneefse psalter van Marot en Beza. Hij componeerde ook chansons, madrigalen, motetten en klaviermuziek. Vanwege zijn muziek-pedagogische kwaliteiten kreeg hij als bijnaam *Der Deutsche Organisten Macher*. Vooral uit het lutherse Noord-Duitsland kwamen velen naar Amsterdam om les te krijgen van de grote meester.

Nog een element haal ik naar voren en misschien verklaart dat wel mede dat Sweelincks beeltenis in een remonstrantse kerk te bewonderen valt. Sweelinck schijnt in zijn geloofsleven behoorlijk gematigd te zijn geweest, rekkelijk zelfs. Wars van dogmatisme en strijdend tegen een fanatiek calvinisme dat net zo onverdraagzaam dreigde te worden als het net afgeschudde juk van de katholieke inquisitie. En wie kwam de ruimdenkende Sweelinck uitgerekend in Amsterdam in de Oude Kerk tegen? U raadt het misschien al, niemand minder dan de latere hoogleraar in Leiden Jacobus Arminius, toen predikant in de Oude Kerk. Een gematigde organist en een gematigd predikant vonden elkaar, al was het niet tijdens de diensten, maar ervoor en erna.

Dat gezegd zijnde gaan we luisteren naar een eerste stuk: *Mein junges Leben hat ein End*. Met afstand Sweelinck meest befaamde stuk. Genoemd door James Joyce in zijn roman *Ulysses* als het oerbeeld van melancholie. De vergankelijkheid van het leven staat centraal: Mijn jonge leven loopt ten einde, mijn vreugd maar ook mijn leed. ....

Gemeente nog iets meer nu over psalmen, in de tijd van Sweelinck belangrijk en nu nog steeds. Al hebben zeker vrijzinnigen nog wel eens moeite met de psalmen. Toen we dan ook afgelopen weekend met een aantal remonstranten in het klooster *Nieuw Sion* bij Diepenveen bivakkeerden, toen klonken daar in alle getijdediensten de psalmen.

Met name met het soms harde taalgebruik in psalmen hebben mensen wel eens moeite. Vervolgens las ik in de krant een interview met iemand die ook moeite had gehad met die teksten. En die zich iedere keer weer afvroeg: zing ik dit wel of zing ik dit niet mee? Deze persoon was op een gegeven moment gestopt met het steeds maar nadenken over die teksten. Ik zing nu gewoon mee en kijk hoe het op me inwerkt. Het gaat er nu minder om dat ik het al dan niet 100 procent eens ben met die teksten. Het gaat om het besef dat al meer dan 2000 jaar mensen de psalmen zingen, en dat je je in een bepaalde traditie voegt.

Dat vind ik eigenlijk wel een mooie gedachte, terwijl ik tegelijk ook moeite heb met een aantal teksten uit de psalmen. Maar dat mensen al meer dan 2000 jaar psalmen zingen, zoals ze ook het *Onze Vader* bidden, dat is toch eigenlijk een hele mooie verbindende gedachte. En dat ze dat doen, dat heeft ermee te maken dat psalmen stem geven aan alle facetten van het leven. Aan wat je kunt hopen, geloven en liefhebben, maar ook aan wat je kan verbijsteren en verscheuren. Psalmen spreken een universele taal van lief en leed, donker en licht, hoop, verlangen en verdriet. In psalmen komen 'ikken' naar voren, waarmee je je verwant kunt voelen. Ze brengen ervaringen onder woorden die gelden tot op de dag van vandaag, in relatie met God en met je medemens, soms vijand, soms vriend. Vandaar ook die enorme variëteit aan psalmen: lof- en klaagpsalmen, dankliederen, wijsheids-psalmen en psalmen voor onderweg.

Juist ook voor zoekende mensen hebben psalmen waarde, omdat er zoveel ervaring in ligt opgeslagen. Luisteren we naar Sweelincks vertolking van een van de meest bekende en geliefde psalmen, psalm 23, *De Heer is mijn herder, mij ontbreekt niets...*

Gemeente, ik zei het al, er zijn psalmen in soorten en maten, en niet de minste zijn de natuurpsalmen. Psalmen die het wonder van de natuur bezingen, meestal in verbinding met Gods scheppingskracht. En die ook uiting geven aan de dankbaarheid dat wij mensen van die natuur mogen genieten, dat we er gebruik van mogen maken en dat we zelf onderdeel zijn van die natuur.

In een tijd van zorg om het milieu, van een sterke roep om duurzaamheid, krijgen die natuurpsalmen weer een onvermoede actualiteit. Want uit die natuurpsalmen spreekt respect voor de natuur, maar er is meer. In de natuur ervaren we iets van het geheim van en de eerbied voor het leven. In de natuur ervaren we iets van grootsheid, eeuwigheid, van eigen nietigheid en van het je opgenomen weten in een groter geheel. Bergen en dalen doen de mens beseffen wie hij ten diepste is, hoe het goddelijke iedereen omvat houdt en hoe alle leven dus benaderd moet worden: in eenvoud, in respect, in eerbied voor het goddelijk geheim van het leven dat altijd weer doorgaat.

Het aardige nu is dat voor Sweelinck en zijn tijdgenoten, in de tijd van de Renaissance, die verbinding tussen natuur en God, goddelijke spiritualiteit vanzelfsprekend was. En God en natuur werden dan ook nog verbonden met muziek. Muziek verbeeldde, verklankte de natuur, ja muziek vormde een afspiegeling van Gods schepping. Ik citeer: 'de gehele natuur is in feite niets anders dan een volmaakte muziek die de Schepper laat weerklinken in de oren van het menselijk verstand'. Om over na te denken en mee naar huis te nemen, met dank aan Sweelinck.

Dat gezegd zijnde eindig ik waar ik begon. Met de 400ste sterfdag van Sweelinck op 16 oktober 1621 in de leeftijd van 60 jaar. De grote Hollandse dichters van die tijd, Hooft, Huygens en Joost van den Vondel schreven een vers bij zijn verscheiden.

Ik lees dat van Vondel:

*Dit is Sweelincks sterf'lijk deel, ten troost ons nagebleven
't onsterf'lijk hout de maat bij God in 't eeuwig leven.
Daar strekt hij, meer dan hier kon vatten ons gehoor,
Een goddelijke galm in aller eng'len oor.*

U gaat nu ten slotte luisteren naar Sweelincks vertolking van psalm 116, reeds gelezen, *Ik heb God lief want God luistert naar mij....*